

SZABADFALVI József

Egy konzervatív társadalomtudós pályája

Ottlik László (1895–1945)

Ottlik László neve igencsak ismeretlen a hazai állam-, jog- és politikatudományi gondolkodás iránt érdeklődők körében. Művei alapján joggal nevezhetjük a két világháború közötti konzervatív társadalomtudományi gondolkodás jelentős alakjának. Alig fél évszázados élete során hátrahagyott életműve érdemessé teszi arra, hogy foglalkozzunk munkásságával. Személyében a hazai jogi felsőoktatásban a fordulat évéig meghatározó diszciplína, a „politika” jeles művelőjét, e tudományszak második világháború előtti időszakának egyik utolsó polgári képviselőjét tiszteljük. Nem tudhatjuk, csupán sejtjük, hogy korai – vélhetően tragikus – halála milyen retorzióktól kímélte meg az alkotói ereje teljében tevékenykedő gondolkodót. Az érintett tudományszakok képviselői számára nemes kötelesség az életmű alapos elemzése és bemutatása.

A felsőozoróczi és kohanóczi Ottlikok régi Trencsén vármegyei nemesi családok közé tartoztak. Nemzedékeikből magas rangú állami tisztviselők, tábornokok kerültek ki. E nagy múltú családba Ottlik Iván (1858–1940) és Miklós Róza (1862–1940) gyermekeként született meg 1895. október 7-én Budapesten Ottlik László.¹ Édesapja, aki egykoron Lónyay Menyhért miniszterelnök magántitkára, majd az 1920-as magyar béke delegáció tagja volt, később, legmagasabb politikai tisztségeként, a Földművelésügyi Minisztérium államtitkári posztját töltötte be. 1915-től a főrendiház tagja.² Bátyja Ottlik György (1889–1966) diplomata és újságíró, a *Budapesti Hírlap*, a *Nouvelle Revue de Hongrie*, majd a német nyelvű *Pester Lloyd* főszerkesztőjeként dolgozott, illetve a *Magyar Szemle* „külpolitikai szemle” rovatát vezette. 1930-ban a Népszövetség Ellenőrző Bizottságának póttagjává választották. Édes unokatestvére volt Ottlik Géza (1912–1990) neves író.

Elemi iskolai tanulmányait 1902 és 1905 között magánúton végezte. Középiskolába a budapesti II. kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnáziumba járt, ahol 1913. június 7-én tette le az „érettségi vizsgálatot”.³ Jogi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- Államtudományi Karán kezdte meg 1913 őszén. Az egyetemi évek alatt Concha Győző gyakorolta rá a legnagyobb hatást, akit a „magyar politikai tudomány nagy mesterének” tekintett.⁴ Az első alapvizsgát 1914. június hónapban tette le, majd a háború kitörésekor, mint „egyévi önkéntes” a budapesti magyar királyi 1. honvéd huszárezred kötelékében kezdte meg katonai szolgálatát. Egyszeri megszakítással 19 havi frontszolgálat után a „harctéren szerzett bántalmak következtében” Budapestre kórházi kezelésre került. Ezt követően folytatta egyetemi tanulmányait és 1917 decemberében letette a második alapvizsgát. 1918. január 24-én a földművelésügyi miniszter „ideiglenes minőségű díjtalan” gyakornokká nevezi ki, egyben a le szereléseig szabadságot. 1918 júniusában ezrede pót századához irodai szolgálatra osztották

be. 1918 júliusában tette le a harmadik alapvizsgáját, majd a nyári „pótszemeszterben” fejezte be a tanulmányait. 1918. december 10-én tartalékos főhadnagyi rangban szerelt le. (1935-ben tartalékos századosi rendfokozat kinevezést kapott.)

A háború alatt a keleti fronton, a galíciai csatatereken teljesített hősieles szolgálataért megkapta a kardokkal ékesített ezüst és bronz katonai érdemérmeket, a Károly csapatkeresztet, a sebesülési és az I. osztályú ezüst vitézségi érmet, valamint a Magyar Érdemrend középkeresztjét. Az első világháborúban szerzett élmények, majd az összeomlást követő forradalmak és társadalmi kataklizmák életre szóló hatást gyakoroltak későbbi pályafutására, világnézetére. A háborúban nyújtott vitéz helytállása és az azért kapott elismerések sem feledték vele a hadi eseményekkel együtt járó morális dilemmákat. Hónapokkal a hosszúra nyúlt frontszolgálat után így összegezte tapasztalatait: „A harctéren immár csak azok sorvadnak, akik túlságosan becsületesek, vagy túlságosan tehetetlenek arra, hogy leleményes kibúvókat keressenek. A gyávaság jutalma nem a golyó, hanem kedvezőbb beosztás és a határtalanul lazuló fegyelem pótlására kedvezményeket és érdemrendeket találnak ki.”⁵

A háború végeztével nyílt lehetősége jogi tanulmányai befejezésére. 1919. január 27-én az első, március 31-én a második államtudományi szigorlatot sikerrel teljesítette és április 5-én az államtudományok doktorává avatták. Időközben Huszár Károly vallás- és közoktatási minisztersége alatt a tárcánál segédfogalmazóvá, majd miniszteri fogalmazóvá nevezték ki. Hamarosan magánéletében is fontos változás következett be. 1919. november 11-én kötött házasságot Kolosy Ilonával (1898–1976). Házasságukból 1920-ban Csilla, 1925-ben Lilla nevű gyermekeik születtek. 1920. augusztus 5-én lemondott a minisztériumi állásáról és az Angol-Magyar Banknál helyezkedett el. Jó fél év múltán visszatért a központi közigazgatásba. 1921. február 24-én a Teleki-kormány működése alatt a miniszterelnökségre nevezték ki fogalmazóvá, ahol a hivatali ranglétrát végigjárva 1940-ig dolgozott. Kezdetben a sajtó-, majd a nemzetiségi és kisebbségi osztályon teljesített szolgálatot, ahol miniszterelnökségi osztálytanácsosi kinevezésig jutott.⁶ Az évek során Bethlen István kormányfő egyik közeli bizalmasává vált.⁷

Tanulmányait ugyanakkor ez időszak alatt is tovább folytatta. Alma matere bölcsészettudományi karán az 1922/23-as tanév második szemeszterétől az 1924/25. tanév első szemeszteréig négy félévet hallgatott. Ezt követően került sor bölcsészdoktori eljárásának lefolytatására. A fennmaradt szigorlati jegyzőkönyv szerint *A marxizmus tudományos igényei* című – 1924-ben az *Athenaeum* hasábjain tanulmány formájában közzétett⁸ – doktori értekezését a bölcsészkar két meghatározó professzora, Pauler Ákos és Kornis Gyula „fogadták el”. A korszak kiemelkedő filozófusai a doktori szigorlatán is szerepet kaptak. Míg a „filozófia”, mint főtárgy kérdezője Pauler, addig a „pszichológia”, mint melléktárgy vizsgáztatója Kornis volt. Az sem véletlen, hogy az 1926-ban megjelent *A társadalomtudomány filozófiája* című monográfiája előszavában „hálás szívvel” mond köszönetet mindkét professzornak a pártfogásukért.⁹

A korabeli jegyzőkönyv szerint a bölcsész „tudorrá”(doktorrá) avatás napja 1925. május 30-án volt.¹⁰ Időközben – minisztériumi munkája mellett – kapcsolatba került a jogi felsőoktatással. 1923. március 8-án a kecskeméti református jogakadémián „előadói megbízatást” kapott. Feladata a jog- és állambölcsészet körébe tartozó tárgyak előadása és gondozása volt. 1927-től egészen 1940-ig – kolozsvári kinevezéséig – a jogakadémia magántanáráként tevékenykedett.¹¹

1927 tavaszán egykori alma matere falai között – harminckét évesen – lefolytatott eljárás keretében a „politikának »Társadalomtan« című tárgyköréből” egyetemi magántanárrá képesítették.¹² A processzusban az általa nagyra becsült Concha Győző és (viski) Illés József

professzorok vettek részt bírálóként.¹³ Érdeemes e helyen idézni mindkét „bírálati jelentés” summázatából. Concha a következőket írta: „Pályázó bemutatott tudományos dolgozataiban a bennük visszatükröződő általános műveltség mellett, a jog- és államtudományok körében teljes tájékozottságról tanúskodik. Választott tárgykörének bölcselmi alapjaival, methodológiai problémáival, annak anyagával teljesen tisztában van. Kifejtett érvelési, bizonyítási erejében, szabatos, erőteljes stílusában, egyéni állásfoglalásában, fenti képességei mellett, nemcsak a tudomány terjesztésére, hanem művelésére is teljes alapot látok s tőle Karunk mind a két irányban közérdekű működést várhat.”¹⁴ A másik véleményezőként Illés Ottlik addigi publikációs teljesítményéről így szól: „Mindezek alapján megállapítottnak látom, hogy pályázó nagy irodalmi készütségénél, önálló felfogásánál és írói készségénél fogva a politika tudományköreinek hivatott munkása lesz és az általa kért társadalomtani résznek művelésével a tudomány és az oktatás terén hasznos tevékenységet fejthet ki.”¹⁵

1927-es év második felében fél évet töltött Berlinben, illetve a bécsi Collegium Hungaricumban ösztöndíjasként. Ezt követően – amennyire a Miniszterelnökségen folytatott munkája lehetővé tette – rendszeres kutatási tevékenységet folytatott az említett két város egyetemén és könyvtáraiban, valamint eljutott ilyen céllal Londonba is. 1930 májusában Szekfűnek személyes hangvételő beszámolót küldött: „Ami engem illet, csöndesen élek és dolgozgatok a porosz főváros nekem ellenségesen idegen, merev és rideg légkörében. Sokan vannak, akik külföldi útjaikról az idegen dolgokért való kritikátlan rajongást hozzák magukkal. Engem ellenkezőleg többnyire és túlnyomóan a saját dolgaink, légkörünk és életformáink fokozottabb megbecsülésére serkent az idegen világ.”¹⁶ 1931 márciusában Concha Győzőnek írt levelében egykori professzora kérését teljesítve hosszan idéz egy francia nyelvű munkából, melyet a berlini Staatsbibliothek-ben talált meg, egyben fölajánlja további ez irányú segítségét.¹⁷

A sikeres habilitációs eljárás után a „társadalomtan” (szociológia) magántanárának nevezték ki.¹⁸ 1929-től egészen 1940-ig a budapesti egyetemen e minőségben hirdetett meg általános társadalomtani, államelmélet-történeti, politikátörténeti, demokrácia-elméleti, kisebbségi kérdések témakörökben előadásokat.¹⁹ Szakmai-közéleti elismertségét jelzi, hogy 1923-ban a Magyar Filozófiai Társaság másodtitkárának, 1925-ben a Magyar Társadalomtudományi Társulat, majd 1931-ben a Magyar Társadalomtudományi Társaság titkárának választották meg.²⁰

Írásai, melyek rendkívül impulzív, sokoldalú egyéniségről árulkodnak, az 1920-as évek elejétől kezdve jelentek meg. Kezdetben a Heller Farkas, Szombatfalvy György és id. Bibó István által szerkesztett *Társadalomtudományban*,²¹ illetve alkalmanként az *Athenaeum*, a *Magyar Munkás Szemle* hasábjain, valamint külföldi periodikákban közölte tanulmányait és recenzióit. Írásainak témaköre a marxizmus társadalomelméletétől kezdve az angol munkásmozgalom és a korabeli ipari demokrácia bemutatásáig, a közjogi kérdésektől a jogbölcselet, a szociológia-elmélet általános problémáinak tárgyalásáig, illetve a kisebbségi, nemzetiségi kérdések aktuális bel- és külpolitika történéseinek, valamint a nemzetközi hatalmi erőviszonyokat befolyásoló tényezők bemutatásáig terjed.

Közleményei 1928-tól leggyakrabban – az egy évvel korábban Bethlen István miniszterelnök alapította és Szekfű Gyula szerkesztésében indult – *Magyar Szemle*ben, a hazai konzervatívizmus legszínvonalasabb folyóiratában, illetve néhány esetben a *Magyar Kisebbség*ben jelentek meg. A *Magyar Szemle* sokszínű tematikájával és magas színvonalával rövid időn belül a korabeli konzervatív világnézetű periodikák fölé emelkedett. A folyóirat fő profilját a legkülönbözőbb politikai, történeti, irodalmi, kulturális, művészeti, közgazdasági, szociális témakörök tárgyalásán túl a Trianon utáni magyar nemzeti sorskérdések vizsgálata képezte. Ottlik – ifjú kora ellenére – a lap szerzői körének jelleget adó és tekintélyes képviselői közé tartozott.

Szekfű Gyula, Gratz Gusztáv, Kovrig Béla, Kornfeld Móric, Jancsó Benedek mellett a sajátos „Szemle-esszé” műfajának kiváló művelője volt.²² Ez az értekezés-forma az akadémikus értekezésnél némileg rövidebb, olvasmányos, asszociációkra indító, aktuálpolitikai kicsengésű, a művelt közönség számára íródott műfaj volt, amely a szellemtudomány tudós képviselőitől sem volt idegen. Az esszétől nem is olyan messze álló politikai publicisztika műfajáról egyik tanulmányában azt írta, hogy a publicista maga is aktív részese a közéletnek, habár nem „pártember”, de fejtegetéseibe általában beleviheti a maga személyiségét és világnézetét: „... a publicisztika végtére is a politikai harc egyik eszköze.”²³ A *Magyar Szemle* egyik rovatát képező „Külpolitikai szemlé”-ben közzétett írásai²⁴ kapcsán egy 1930 májusában Szekfűnek írt levelében a publicisztikai tevékenység akadémiai megítéléséről a következőket írta: „Nevemet... tanácsosabbnak tartom alá nem írni, mert úgy tudom, ... hogy a szegedi professzorok, kiknek térdein fekszik sorsom, nem nézik jó szemmel katedra-aspiránsoknál a publicisztikai tevékenységet.”²⁵ Nem tudni, hogy Ottlik milyen aspirációra utalhatott, ugyanakkor az 1930-as években, a háború kitöréséig, illetve kolozsvári egyetemi professzori kinevezéséig, a *Nouvelle Revue de Hongrie*, a *The Hungarian Quarterly*, illetve a *Pester Lloyd* hasábjain megjelent esszéi számos elemükben inkább sorolhatók a politikai publicisztika, mint a politika tudományának tárgyilagosa, a tiszta „jelentésmények” helyett „értékeszméket” propagáló műfajába.

Ottlik nem csupán szerzőként, hanem 1927 és 1940 között e periodikák szerkesztésében, a szerzőkkel való kapcsolattartásban, egyes írások angol és francia nyelvre fordításában is aktívan részt vett. Erről számos hátra maradt levél és egyéb a szerkesztői munkához kapcsolódó feljegyzés és dokumentum árulkodik.²⁶ Így nem véletlen, hogy Szekfű egyik levelében ifjabb kollégája „tanácsadói tiszteről” tesz említést, mely elsősorban a *Magyar Szemlé*hez, illetve a *Nouvelle Revue de Hongrie* és a *The Hungarian Quarterly* lapokhoz szoros szálakkal „kötötte” az ekkor a Miniszterelnökségen dolgozó Ottlikot. Kettejük levelezéséből az is kiderül, hogy Szekfű az „informális” szerkesztői munkát tiszteletdíjjal honorálta. Kolozsvári professzori kinevezését követően, a Budapesttől való jelentős távolság készítette arra, hogy korábbi aktív szerepvállalását feladja.²⁷

Élete során több könyvet publikált. 1922-ben *A marxizmus társadalomelmélete*²⁸, majd 1926-ban – Concha Győzőnek, egykori professzorának, „a magyar társadalomtudomány klasszikusának” ajánlott – *A társadalomtudomány filozófiája*²⁹ címmel jelentek meg nagyobb lélegzetű művei. A második világháború alatt önálló monografikus műnek tekinthető terjedelmes könyvrészlete, *A politikai rendszerek* (1939)³⁰ és további két kisebb kötete, *A politikai rendszerek története* (1940),³¹ illetve *Bevezetés a politikába* (1943)³² című művei láttak napvilágot. Utóbbiak elsősorban a „politika” stúdium oktatását szolgáló közleményeknek tekinthetők.

1940-ben, a második bécsi döntés után – Észak-Erdély visszacsatolását követően – a Szegedről Kolozsvárra visszatelepülő Ferenc József Tudományegyetem jogi karára a „politika” tárgy oktatására hívták meg. 1941. február 8-án nevezték ki a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanárának.³³ A Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi (II. „A”) Osztály vezetői beosztását cserélte fel a hön áhított egyetemi katedrára. Hivatalától március első napjaiban vált meg.³⁴

Egyetemi előadásai, az egykori joghallgató visszaemlékezése szerint „teltházások” voltak.³⁵ A háborús évek ugyanakkor nem kedveztek a feltehetően végső életcélnak tekintett professzori munka zavartalan folytatásának. Ottlik 1944 júniusában a front elől családostul Kolozsvárról Budapestre menekült. Buda ostroma idején 1945. január 29-én otthonából eltávozott. A Városmajor utca környékén, nem messze a lakásától tünt el. Nyomára bukkanni a családnak később sem sikerült.³⁶ Feltehetően ötvenedik életévének betöltése előtt a háború áldozatául esett az alkotói életének teljében lévő társadalomtudós.

Az életút áttekintése végén érdemes Ottlik konzervatív gondolkodói attitűdjét³⁷ néhány hivatkozott gondolat erejéig érzékeltetni. Pauler Ákos, a korszak kiemelkedő neokantiánus filozófusa nézeteire hivatkozva 1922-ben a következőket írta: „... végső elemzésben minden tekintély az ismeretben, tapasztalásban, korban öregbek: az ősök, tehát a múlt tekintélye. Az Isten is »atya«; tekintélye a legelső ős: a minden létezésnél idősebb lény tekintélye. A múlt... szerves alkotórésze a jelennek: ami az egyéni tudatban az emlékezés, az a társas tudatban a hagyomány. (Sem az egyik, sem a másik nélkül nincs tudatos élet, mert az életfolyamat folytonosságát a tudatban az emlékezés tartja fenn.) Az erkölcs és a jog tekintélye sem egyéb, mint hagyományok: hagyományos intézmények és hagyományos formák tekintélye. Ezért hagyományok nélkül nincs rendezett társas élet.”³⁸ Ugyancsak ebben az időben a politikai felelősségről írt tanulmánya konklúziójában a fennálló intézményrendszer korszellem diktálta demokratikus átalakítása kapcsán a következőket olvashatjuk: „... közéletünk nemes hagyományait makacs konzervativizmussal kell megóvnunk: csökönyösen ragaszkodnunk kell a közéleti erkölcs amaz eszményi nemességéhez, amely mindenképpen arisztokratikus.”³⁹ Néhány évvel később – 1926-ban megjelent történetfilozófiai könyvében – a történelmi múlt és – gyökerek jelentőségéről ekképp vall: „Karszton, futóhomokban nem nő a tölgy: mély termőtalajba kell gyökereit eresztenie, hogy kibonthassa diadalmas lombkoronáját, amelynek árnyéka nemzedékeknek ad enyhülést és erőt. Politikai nagyság sincsen történelmi gyökerek nélkül: kortársait nevelni igyekezzen az államférfi, de ő maga nemzete történelmi szellemének mélyreható tanulmányából merítsen erőt és útmutatást. Jaj annak, aki nem tud utat törni a jövőnek, – de százszoros jaj annak, aki a múlttól elszakad!”⁴⁰ Ez utóbbi művében fogalmazza meg a demokrácia konzervatív felfogásának sajátos krédóját: „[A] demokrácia nem azt jelenti, hogy mennél több embernek adassanak meg az egyenlő politikai jogok, hanem azt, hogy mennél több ember legyen erényes állampolgárrá és mennél több ember viselje legjobb képességei szerint a politikai terheket. A demokrácia uralma tehát a közszellem erejével mérhető felelősségérzet uralmát jelenti és ennek fejlettségétől függ: ahol ez utóbbi fejletlen, vagy hanyatló mennyiség, ott a demokratikus intézmények az »ochlokratiát«: a csöcselék uralmát valósítják meg és közszellem helyett a legjobb esetben is csupán közhangulatokat hozhatnak létre.”⁴¹

Végül még egy gondolat az 1942 legvégén megjelent politikatudományi prolegomenájából. A közösségi lét egyik fundamentális jelenségéről a „politikai analitika” című alfejezetben a következőket írja: „Tekintélye... csak annak lehet, aki a többiek felülmúló képességeinél fogva kiemelkedik a sokaságból... A tekintélyuralom elmélete... eleve feltételezi azt, hogy az egyes emberek képességekben különböznek egymástól, azaz nem egyenlők... A tekintélyuralom tehát eszméje szerint a »legjobb« uralma kell, hogy legyen.”⁴² Múlt, hagyomány, tekintély, természetes egyenlőtlenség, a konzervatív gondolkodás és eszmerendszer fundamentális elevei, értékei. Ottlik a nemes konzervativizmus következetes híveként gondolkodott, érvelt és alkotott egész pályafutása során.

Jegyzetek

1 Ottlik László életéről és munkásságáról lásd: Ottlik László 1925. február 7-én kelt – a magántanári képesítés megszerzése tárgyában írt – szakmai önéletrajza. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz; Csongrád Megyei Levéltár. A Ferenc József Tudományegyetem Rektori Hivatalának iratai. 23. doboz. (Egyetemi alkalmazottak nyilvántartási lapjai); Papp Ignác: Fejezetek a politikai és jogi gondolkodás történetéből (1924–1950). Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. XXI. Fasc. 3. Szeged, 1974. 58. o.; Major Zoltán: Egy elhallgatott modern konzervatív: Ottlik László. Új Magyarország, IV. évf. 1994. április 30. (szombat) 13–14. o.; Százhuszonöt

- éve nyílt meg a kolozsvári tudományegyetem. Emlékkönyv. II. köt. (Összeállította: Gazda István) Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 1997. 286. o.; Cszimadia Ervin: A két háború közötti magyar politikatudomány diszkurzív tematikái. Dékány István, Ottlik László és Makkai János munkásságáról. In: Szabó Máté (szerk.): Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete. Józsefvég Műhely Kiadó, Budapest, 2000. 162–184. o.; Major Zoltán: A nemzet. Politikátörténeti fogalmak Ottlik László (1895–1945) munkásságában. Havi Magyar Fórum, VIII. évf. (2000) 3. szám, 52–56. o.; Arczt Ilona: A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben. (A „Politico-cameralis” –, a „Politikai tudományok” – és a „Politikai” /Alkotmányi és közigazgatási/ Tanszékek története 1769–1948.) Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004. 147–148, 206. o.; Szabadfalvi József: Jogfilozófiai töredékek: Ottlik László normatanának rekonstrukciója. In: Szabó Miklós (szerk.): Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 273–281. o.; Caples, Matthew: Pax Hungarica. Ottlik László Új-Hungária-koncepciója. Rubicon, XVI. évf. (2005) 6. szám, 15–18. o.; Szabadfalvi József: Egy elfeledett társadalomtudós: Portrévázlat Ottlik Lászlóról. Magyar Szemle, Új folyam XV. évf. (2006) 3–4. szám, 58–78. o.; Szabadfalvi József: Ottlik László. In: Hamza Gábor (szerk.): Magyar Jogtudósok. III. köt. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006. 191–208. o.; Szluha Márton: Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemesi családjai. Felvidéki családok I. Heraldika Kiadó, Budapest, 2006. 482. o.; Takács Péter: Államtan. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2011. 110. o.; Takács Péter: Államelmélet. Fejezetek és előadások az állam általános elmélete köréből. Szent István Társulat, Budapest, 2012. 99. o.; Szabadfalvi József: Politika(tudomány) – állambölcselet – jogbölcselet. Diszciplináris polémiák Ottlik László életműve kapcsán. In: A szabadságszerető embernek. Liber Amicorum István Kukorelli. (szerk. Chronowski Nóra, Pozsár-Szentmiklósy Zoltán, Smuk Péter, Szabó Zsolt) Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 358–366. o.; Demokrácia – parlamentarizmus – diktatúra. Ottlik László 1929–1935 közötti politikatudományi nézeteinek rekonstrukciója. Politikatudományi Szemle, XXVII. évf. (2018) 2. szám, 123–144. o.
- 2 Magyar Életrajzi Lexikon. II. köt. (L–Z) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 330. o. Ottlik Iván a következő címek és kitérítések birtokosa volt: császári és királyi kamarás, titkos tanácsos, a Szent István rend középkeresztje, az I. o. Polgári hadi érdemkereszt, a Ferenc József rend nagykeresztje, a Lipót rend és a Vaskoronarend lovagja.
- 3 Gimnáziumi éveinek egy különös eseményéről – „Tetlegesség a tornaórán” címmel – adott hírt a Pesti Hírlap 1911. május 14-i lapszáma: „... a második kerületi katolikus főgimnázium hatodik osztályának tornaórán Ottlik Lászlót, Ottlik államtitkár fiát, arculütötte Nendvich Jakab tornatanár. A fiú gyakorlatokat végzett a létrán s eközben véletlenül lelökte Nendvich kalapját. A tornatanár hirtelen indulatában arcul ütötte. A föltűnést keltő affaire még aznap elintéződött. Ottlik még pönteken délben, az előadás után megjelent édesatyja kíséretében a gimnáziumban s Nendvich az igazgatói irodában bocsánatot kért az ok nélkül megbántott kis diaktól.” Vö. Tetlegesség a tornaórán. Pesti Hírlap, 1911. május 14. 12. o.
- 4 Ottlik László: Rusznák Rezső: A kormányformák értelme és tartalma. (Ismertetés) Társadalomtudomány, VIII. évf. (1928) 5–6. szám, 435. o.
- 5 Ottlik László: A marxizmus társadalomelmélete. Elméleti kritika és történelmi tanulságok. Franklin-Társulat, Budapest, 1922. 110. o.
- 6 Magyar Szemle repertórium és tartalomelemzés. II. köt. (Írta és összeállította: Saád József) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézet, Budapest, 1989. 156. o. A korabeli establishment-hez való kötődését jól mutatják Hóman Bálint 1932-es vallás- és közoktatásügyi miniszteri kinevezése alkalmából írt gratuláló sorai: „Kultuszminiszterrel való kinevezésed alkalmából méltóztassál elfogadni leg-összintébb szívvel jövő jókívánataimat...” (Ottlik László 1932. október 3-án kelt levele Hóman Bálinthoz. OSZK Kézirattár Fond 15/1178.)
- 7 Bethlen István miniszterelnökhöz fűződő kapcsolatát jól példázzák az 1929. július 18-án kelt levelének kezdő sorai: „Amidőn külföldi tanulmányutamról hazatérve, jelentésemet a következőkben bátorkodom Nagyméltóságod elé terjeszteni, egyúttal mindenekelőtt legyen szabad kifejezést adnom mélyen átértett hálás köszönetemnek azért a kegyes támogatásért, amelyben Nagyméltóságod részesíteni méltóztatott. Külföldi utamon két fő célt tartottam szem előtt: az egyik az angol és német egyetemi élet s a politikai-társadalmi tudományokban követett tanítási és kutatási módszerek alapos megismerése, a másik, kötetlen érintkezés e tudományok különböző művelőivel. Ez utóbbi cél követése kapcsán egyúttal azután arra is törekedtem, hogy a figyelmet hazám problémáira ráirányítsam és hogy megismerjem az angol és német közvélemény irányításban ma már nem csekély szerepet játszó tudós körök nézeteit a revíziós és a kisebbségi kérdés komplexumáról.” (Ottlik László 1929. július 18-án kelt levele Bethlen Istvánnak. MTA Kézirattár Ms 4743/40.)
- 8 Ottlik László: A marxizmus tudományos igényei. Athenaeum, X. köt. (1924) 1–3. szám, 13–29. o.
- 9 Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. (Magyar Filozófiai Társaság könyvtára 5.) Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1926. 4. o.
- 10 Bölcsészdoktori szigorlati jegyzőkönyv. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.
- 11 Bálintné Mikes Katalin: A kecskeméti Református Jogakadémia évkönyvei. Repertórium. Bács-Kiskun Megye múltjából VIII. Kecskemét, 1983. 21. o.

12 1927. június 27-én kelt államtitkári „megerősítő” levél az egyetemi magántanárra képesítés tárgyában. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.

13 Concha Győző fennmaradt bírálati jelentéseit lásd: MTA Kézirattár Ms 4810/111-120. (Concha többek között Ereky István, Harrer Ferenc, Krisztics Sándor, barabási Kun József, Tuka Béla egyetemi magántanári képesítő eljárásban vett részt bírálólként.)

14 Dr. Concha Győző ny. r. tanárnak bírálati jelentése dr. Ottlik László magántanári képesítése tárgyában. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.

15 Dr. Illés József ny. r. tanárnak bírálati jelentése dr. Ottlik László magántanári képesítése tárgyában. ELTE Levéltár 7/c 2. doboz.

16 Ottlik László 1930. november 4-én kelt levele Szekfű Gyulához. OSZK Kézirattár Fond 7/1573.

17 Ottlik László 1931. március 1-én kelt levele Concha Győzőnek. MTAK Kézirattár Ms 4753/79.

18 Vö. Eckhart Ferenc: A jog- és államtudományi kar története 1667–1935. A királyi Pázmány Péter Tudományegyetem története. II. köt. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936. 678. o. (Eckhart művének névmutatójában helyesen Ottlik László neve szerepel, míg a „Jog- és Államtudományi Kar magántanáriai” felsorolásánál testvére, „felső-ozorai és kohanóczi Ottlik György” neve olvasható.)

19 Lásd részletesebben: Arczt Ilona: A „Politika tudományok” oktatása a Budapesti Egyetem... 226–228. o.

20 Társadalomtudomány. A Magyar Társadalomtudományi Társaság munkássága. Repertórium és történeti feldolgozás. (Írta és összeállította: Saád József) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Eötvös Lóránd Tudományegyetem Szociológiai és Szociálpolitikai Intézete, Budapest, 1989. 275. o.

21 A Társadalomtudomány című folyóiratban való közreműködéséről lásd: Társadalomtudomány... 5–19. o.; Saád József: Társadalomtudomány, 1921–1943. A társadalomtudományi gondolkodás hivatalos szakmai közösségének folyóirata. Századvég (Új folyam), I. évf. (1994) 1. szám, 151–169. o.

22 A Magyar Szemle című folyóiratban való közreműködéséről lásd: Magyar Szemle. Repertórium és tartalomelemzés. I. Bevezető és címjegyzék. (Írta és összeállította: Saád József) Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Eötvös Lóránd Tudományegyetem Szociológiai Intézete, Budapest, 1989. 5–13. o.

23 Ottlik László: Diktatúra és demokrácia. Társadalomtudomány, IX. évf. (1929) 1–2. szám, 74. o.

24 E rovatot a folyóiratban hosszú években keresztül bátyja, Ottlik György szerkesztette, amelyben havi rendszerességgel a nemzetközi élet aktuális fejleményeiről szóló helyzetelemzést és tényközlést lehetett olvasni. Ottlik László csupán négy alkalommal „Omikron” álnéven szerkesztette, illetve írta a rovatba tartozó híreket. Vö. OMIKRON [Ottlik László]: Külpolitikai szemle (Angol és francia pénzügyi politika. Az olasz flottaprogram. India, Egyiptom, Palesztina. A monarchia helyzete Spanyolországban. Szovjet igazságszolgáltatás. Ausztráliai reformok.) Magyar Szemle, IX. köt. (1930) 2. szám, 184–190. o.; Külpolitikai szemle (A francia belpolitika mai képe. Francia és olasz külpolitikai nyilatkozatok. Az új bolgár kormány. Román restauráció. Állam és Egyház vitája Máltában.) Magyar Szemle, IX. köt. (1930) 3. szám, 282–288. o.; Külpolitikai szemle (A tengeri megegyezés válsága. Briand és a kisantant. Leszerelés és nemzetközi adósságok. Rendszerváltozás Romániában. Angol budget és munkanélküliség. Ausztrália pénzügyei.) Magyar Szemle, XII. köt. (1931) 2. szám, 184–190. o.; Külpolitikai szemle (Franco és Anglia. Eden és Chamberlain beszéde. Halifax utazása. A brüsszeli konferencia. Angol-amerikai gazdasági tárgyalások. A benemavatkozási egyezmény és a Szovjet. Kormányválságok: Törökország, Belgium, Románia. Magyarország és a kisantant. Magyar kormányférfiak Berlinben. A brazíliai puccs.) Magyar Szemle, XXXI. köt. (1937) 4. szám, 381–386. o.

25 Ottlik László 1930. május 18-án kelt levele Szekfű Gyulához. OSZK Kézirattár Fond 7/1573

26 Vö. OSZK Kézirattár Fond 7/1573. (1927 és 1937 között keletkezett 78 dokumentum, többségében levelek); Fond 1/2441-2442. (1933–1940 között keletkezett 203 dokumentum, többségében levél); Fond 116/2114. (Ottlik László 1933. március 31-én kelt levele Hajnal Istvánhoz.) A dokumentumok többsége Ottlik és Szekfű közötti levelezésből áll, melyek a szerkesztési feladatokba, illetve az azokhoz kapcsolódó munkálatokba nyújtanak betekintést.

27 Említésre érdemes, hogy a korabeli meghatározó történészszakmunkák egy további kiváló tagjával is szoros kapcsolatot ápolt. Ottlik kézírattári hagyatékában a Szekfűvel folytatott levelezés mellett a Mályusz Elemérrel történt levélváltások képezik a legtöbb dokumentumot. Az 1930-as évek elejétől a 1940-es évek elejéig húsz iratot őriz a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. Vö. MTAK Kézirattár Ms 6404/253-271, továbbá Ms 6404/263

28 Ottlik László: A marxizmus társadalomelmélete. Elméleti kritika és történelmi tanulságok. Franklin-Társulat, Budapest, 1922.

29 Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1926. (Ottlik monográfiájának első recenziója két világháború közötti hazai jogfilozófia doyenje, Moór Gyula volt. Vö. Moór Gyula: Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája. Társadalomtudomány, VII. évf. (1927) 1–2. szám, 84–89. o.)

30 Ottlik László: Politikai rendszerek. In: A mai világ képe. II. köt. A politikai élet (Szerk.: Kornis Gyula, Gratz Gusztáv, Hegedűs Lóránt, Schimanek Emil) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939. 361–530. o.

31 Ottlik László: A politikai rendszerek története. Középkor és újkor a világháborúig. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940.

- 32 Ottlik László: Bevezetés a politikába. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. [1942] (Érdemes itt utalni egy terjedelmes szócikkére, mely „Állam” címmel jelent meg a Közgazdasági enciklopédiában. Vö. Ottlik László Állam [szócikk]. In: Közgazdasági enciklopédia. Athenaeum, Budapest, é. n. [1930] 86–89. o.)
- 33 Ottlik László kolozsvári professzori kinevezése előtt négy nappal Horváth Barna a jogbölcselet professzora javaslatba hozta a jogelmélet és politika tanszékek esetleges „összekapcsolásának” tervét. Vö. Horváth Barna 1941. február 4-én kelt naplóbejegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/39.
- 34 Az 1941-I-16416-os jelzetű ügyirat tartalmazza az erre vonatkozó adatokat. Vö. MNL OL Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály K 28 214.cs. (Hivatkozva: Vasas Géza: Mi történt 1940. augusztus 5-én s annak folytatásaként? Vizsgálat egy minden gyanú fölött álló történeti tény ügyében. Regio, XXIII. évf. /2015/ 3. szám, 159. o.)
- 35 Sas Péter: „Egy emberből az marad meg, ami az emberek emlékezetében róla megmarad” (2.) Interjú a 90 éves Kiss András nyugalmazott főlevéltárossal. Művelődés. Közművelődési folyóirat (Kolozsvár), LXV. évf. (2012) 12. szám, 25. o.
- 36 A családja Ottlikot hosszú időn át kerestette. Erről árulkodik a Kossuth Népe című lap egy rövid híradása: „Feltűnő, nagy feketebetűs plakátokat ragasztottak ki Budán, a Kissvábhegy környékén néhány nappal ezelőtt. A plakátok szerint: Dr. Ottlik László kolozsvári egyetemi tanár ideiglenes budapesti lakása: XII., Bíró-u. 3. 1945. január 29-én délelőtt 10 óra tájban elhagyta a Csaba-u. 9. sz. házat, ahol rövid látogatást tett, kiment a Városmajor-utcába és nyomtalanul eltűnt. Azóta semmi hír sincs róla, sem ő maga életjelt nem adott... Ottlik Györgynek, a Pester Lloyd egykori főszerkesztőjének testvére Ottlik László, akit hosszú és eredménytelen kutatás után ezen a módon szeretne megtalálni a családja. A valósággal amerikai ízü ötlet sem vezetett eddig eredményre, a professzor még nem került elő.” (Plakáton keresik az eltűnt Ottlik professzort. Kossuth Népe, 1945. május 15. 3. o.)
- 37 Ottlik konzervatív politikai értékrendjére utal egy kortárs recenzens is. Vö. Székely Hugó: A társadalomtudomány filozófiája. Századunk. Társadalomtudományi Szemle, II. évf. (1927) 2. köt. 182. o.
- 38 Ottlik László: A marxizmus társadalomelmélete... 54. o.
- 39 Ottlik László: Felelősség és szükségszerűség. Társadalomtudomány, III. évf. (1923) 1–4. szám, 399. o.
- 40 Ottlik László: A társadalomtudomány filozófiája... 196. o.
- 41 Uo. 159. o.
- 42 Ottlik László: Bevezetés a politikába... 24. o.